

Відтиски часу, або Про що розповіли власницькі знаки у книгах

Висвітлено значення власницьких знаків на виданнях у фондах бібліотек. Розкрито результати дослідження документних пам'яток у фонді науково-технічної бібліотеки Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Ключові слова: колекція, документна пам'ятка, власницькі знаки, провенієнція, печатки, штампи, автографи.

The importance of ownership marks in the scientific and technical document collections is reflected. The article considers the results of the library documents researches of the Scientific and Technical Library of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University collections.

Key words: collection, document memorial, proprietary signs, proveniences, seals, stamps, autographs.

Упродовж свого існування бібліотеки виступають джерелом пізнання духовних цінностей, зберігачем історії розвитку науки й освіти, книжкових та культурних пам'яток. Кожна бібліотека, особливо університетська, має унікальний фонд рідкісних і цінних видань, що зберігаються з моменту заснування бібліотеки.

У фонді науково-технічної бібліотеки Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка зберігається наукова, навчальна і художня література починаючи з XVIII століття. Можливо, справді цінними з точки зору букіністів пам'яток друкарського мистецтва у нашому фонді й немає, але ця колекція була та є досить цікавою не одному поколінню студентів і науковців нашого університету.

Саме за цією колекцією можна відслідкувати історію не тільки становлення бібліотечного фонду, а й зазирнути в ту епоху, у ті часи, з якими пов'язане те чи інше видання. Це книги з колекцій науковців, подаровані бібліотеці у різні роки; видання, що представляють різні формати і зразки поліграфії; книги, які містять унікальні власницькі знаки.

Коли гортаєш поживклі сторінки унікальних видань, мимоволі звертаєш увагу на печатки, штампи, які вирізняються формою, кольором. Буває, уся сторінка книжки заповнена штампами, екслібрисами, власницькими підписами з особистих бібліотек і колекцій, дарчими надписами. І, врешті решт, виникає питання: який же довгий шлях пройшла ця книжка, щоб потрапити на полиці бібліотеки, хто був її попереднім власником, що стоїть за дарчим надписом на ній?

У цій статті зроблено спробу на прикладі таких історичних свідків – власницьких знаків на виданнях, які нині зберігаються у фонді науково-технічної бібліотеки, дослідити і доповнити її історію.

Н. П. Швець у статті «До методології дослідження «власницького знаку»: досвід роботи Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Я. Франка» зазначає: «Відомості, що проливають світло на історію окремого примірника, об'єднують одним термінологічним визначенням “власницький знак”. За прийнятою європейською книгознавчою термінологією власницький знак книги (іноді книжковий) – це літерний, графічний або тиснений знак, що вказує на власника книги, окреслює її приналежність до конкретного бібліотечного зібрання» [1, с. 49]. У бібліотекознавчому та книгознавчому середовищі існує також поняття «провенієнція». Так, Віктор Соколов у статті «Визначення терміна “провенієнцій” в книгознавстві в контексті досліджень відомостей про власницьку належність книги» вказує, що «у книгознавстві термін провенієнція визначає вкладні й власницькі записи та книжкові знаки (екслібриси, суперекслібриси, печатки, наклейки тощо), що свідчать про власницьке походження та належність документа (книги), визначають колишніх власників або належність до бібліотечного зібрання чи книжкової колекції» [2, с. 3].

Отже, виходячи з вищезазначених понять знаки у виданнях, знайдені у фонді науково-технічної бібліотеки ПолтНТУ попередньо можна згрупувати за кількома ознаками.

Першу групу власницьких знаків складають власне штампи бібліотеки.

Існує декілька різновидів печаток, які використовувалися для позначення приналежності видань до бібліотеки нашого навчального закладу.

Так от, історія нашої бібліотеки розпочинається з книг зі штампом бібліотеки Полтавського сільськогосподарського інституту. Штампи саме цієї бібліотеки є на виданнях, переданих з бібліотеки сільськогосподарського інституту до бібліотеки новоствореного у 1930 році Інституту сільськогосподарського будівництва.

Далі вже можна зустріти штампи власне бібліотеки інституту інженерів сільськогосподарського будівництва.

Змінювалися офіційні назви інституту, змінювалися і штампи бібліотеки.

З 1932 р., коли інститут було перейменовано в інститут інженерів сільськогосподарського будівництва, змінюється і штамп бібліотеки. Існує кілька варіантів штампу того періоду.

Штамп бібліотеки Полтавського сільськогосподарського інституту

Перший штамп бібліотеки інституту інженерів сільськогосподарського будівництва

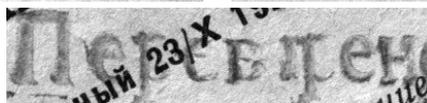
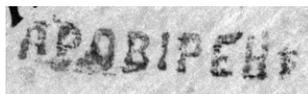
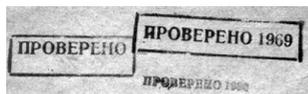
Штамп бібліотеки Полтавського сільськогосподарського інституту

З 1961 р. інститут отримує назву Полтавського інженерно-будівельного. Відповідно змінюються і бібліотечні штампи.

Є штампи, які безпосередньо належать самій бібліотеці. Це, перш за все, штамп читальної зали, а також кілька варіантів штампів інвентаризації (перевірки) бібліотечного фонду, що свідчать про роботу по збереженню фонду у різні роки становлення і розвитку бібліотеки.

Штамп зали-читальні при бібліотеці, створеної у 1933/1934 навч. році

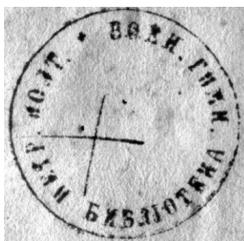

Штампи інвентаризації (перевірки) фонду

До другої групи власницьких знаків можна віднести знаки інших навчальних закладів, установ та організацій. Дослідження цієї групи знаків дає можливість розкрити історію не тільки нашої бібліотеки, а й історію культурного розвитку Полтавщини.

Так за знаками на книзі А. Болотова «Курс высшей и низшей геодезии» (СПб., 1845) можна відстежити, що це видання спочатку належало бібліотеці Петровської Полтавської військової гімназії (у подальшому – бібліотеці Петровського Полтавського кадетського корпусу), потім потрапило до бібліотеки Першого українського технікуму, і лише потім – до нашої бібліотеки.

На виданнях НТБ є знаки бібліотеки Полтавського Олександрівського реального училища – першого реального училища у Полтаві часів царської Росії. Після Жовтневої революції це училище було ліквідовано, а на його базі створено індустріально-технічну професійну школу. Зараз будівлю цього училища займає Полтавський політехнічний коледж Національного технічного університету «ХП» [3. с. 204–214]. Також багато видань належало Полтавському індустріальному технікуму, книжковий фонд якого пізніше теж став основою фонду бібліотеки інституту.

Штамп бібліотеки
Петровської
Полтавської військової
гімназії

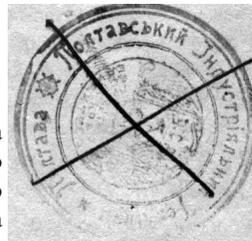
Штамп бібліотеки
Полтавського
Олександрівського
реального училища

Печатка професійно-
технічної школи при
1-му технікумі
м.Полтави

Печатка
Полтавського
індустріального
технікуму

Печатка
Полтавського
середньо-технічного
училища

Наступна група знаків – печатки і штампи книготорговців та книжкових магазинів.

З другої половини ХІХ ст. багато книготоргових фірм і окремі книжкові магазини помічали свою продукцію задля реклами книготорговця, що продав книгу. Це було необов'язково, не було ніякої системи: одні ставили печатки або штампи, інші наклеювали марки або ярлики.

У фонді нашої бібліотеки є декілька таких знаків.

Так, на книзі «Руководство к геологи» Ч. Ляйелля (Санкт-Петербург, 1878) розміщено штамп книгарні А. Я. Панафідіна – російського видавця і книготоргівельника. Фірма подружжя Андрія Яковича та Олександри Самуїлівни Панафідіних випускала дитячу, навчальну та науково-популярну літературу, а також твори російських та зарубіжних класиків. Від оптової торгівлі фірми залежало багато провінційних книготоргівельників, у тому числі і Полтавської губернії.

Штамп книжкової фірми
А. Я. Панафідіна

Штамп книжкового магазину В. Еріксона

Є також декілька штампів і ярликів (марок) книжкового магазину В. Еріксона.

Про діяльність українських книжкових магазинів свідчать інші знаки. Так, на книзі А. П. Гавриленко «Паровые котлы» (1907) чітко видно штамп книжкового магазину А. С. Лисенка у м. Києві.

Штамп книжкового магазину
А. С. Лисенка у Києві

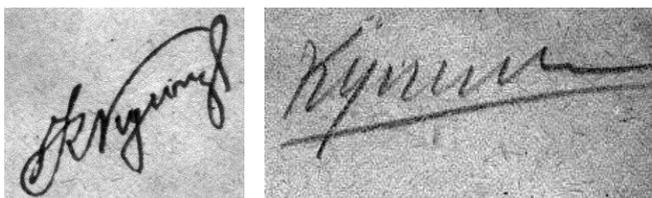

Штамп книжкового магазину
Янковського у Полтаві

А книга «Геометрические задачи. Курс средних учебных заведений» (Москва, 1911) була видана книжковим магазином М. Д. Наумова у 1911 році, а придбана вже у Полтаві у книжковому магазині Н. Г. Янковського.

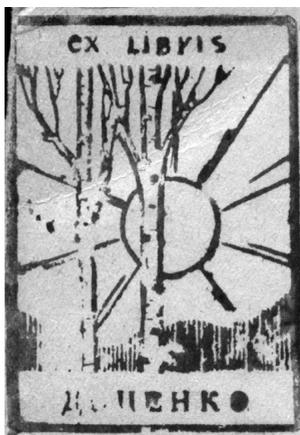
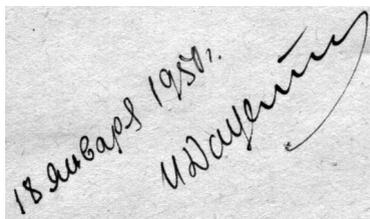
Окремої уваги заслуговують видання, подаровані викладачами та співробітниками нашого навчального закладу. Найцінніші, на мій погляд, з цієї групи – видання з автографами, дарчими та власницькими надписами у книгах наших викладачів та видатних вчених минулого.

Так, чимало книжок у фонді науково-технічної бібліотеки (за власницькими надписами) належали раніше одному з перших викладачів інституту Кристу Мартиновичу Купінському – професору, завідувачу кафедри будівельної механіки (1935–1941 рр.).

Власницькі надписи К. М. Купінського

У фонді науково-технічної бібліотеки збереглася і книга з особистим підписом та екслібрисом Івана Савича Доценка – кандидата технічних наук, професора, ректора Полтавського інженерно-будівельного інституту (1953–1982 рр.), завідувача кафедри будівельної механіки, заслуженого працівника вищої школи.

Власницький надпис і екслібрис І. С. Доценка

В одній з книг видатного ученого у галузі зварювальних процесів і мостобудування, фундатора і першого керівника Інституту електрозварювання АН України Євгена Оскаровича Патона є видання з підписом Всеволода Михайловича Келдиша – професора, основоположника методології розрахунку будівельних конструкцій. Як ця книга потрапила до фонду нашої бібліотеки – невідомо. Але цінність її для нащадків – неоціненна.

Роботу з книжковими знаками у науково-технічній бібліотеці Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка ще тільки розпочато. Здійснюється виявлення позначок на виданнях дореволюційного періоду. Крім того, за ініціативи працівників НТБ розпочато створення колекції книг з автографами сучасних науково-педагогічних працівників і випускників університету, відомих не лише у Полтаві, а також видатних полтавців, які подарували і продовжують дарувати нам свої твори. Видання, що містять автографи, дарчі надписи позначаються в електронному каталозі особливим статусом у полі «Загальні примітки». Таким чином створюється колекція видань, яка буде цікавою майбутнім поколінням так, як зараз цікаві з наукової та історичної точки зору видання з книжковими знаками XVIII–XIX ст.

Багато ще нерозкритих таємниць зберігають бібліотечні фонди. І ці таємниці потрібно досліджувати і зберігати для майбутнього. Тому особливу увагу слід звертати на наявність будь-яких поміток на документах, визначати їх наукову та історичну цінність, відбирати видання з автографами вчених, політиків, літераторів, митців минулого. Адже власницькі знаки на виданнях є цінними путівниками у дослідженнях не тільки історії бібліотек, а й книжкової культури та духовного життя нашої держави у минулі віки.

Література

1. Швець Н. П. До методології дослідження «власницького знаку»: досвід роботи Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Я. Франка [Електронний ресурс] / Н. П. Швець // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2007. – Вип. 11. – С. 48–69. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2007_11_4 (дата звернення 17.01.2018). – Назва з екрану.
2. Соколов В. Створення, організація та функціонування бібліотек-музеїв: проблеми і досягнення / В. Соколов // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 5. – С. 21–26.
3. Бояренцев С. М. История учебных заведений Полтавы до 1917 года / С. М. Бояренцев. – Полтава : АСМИ, 2013. – 560 с.